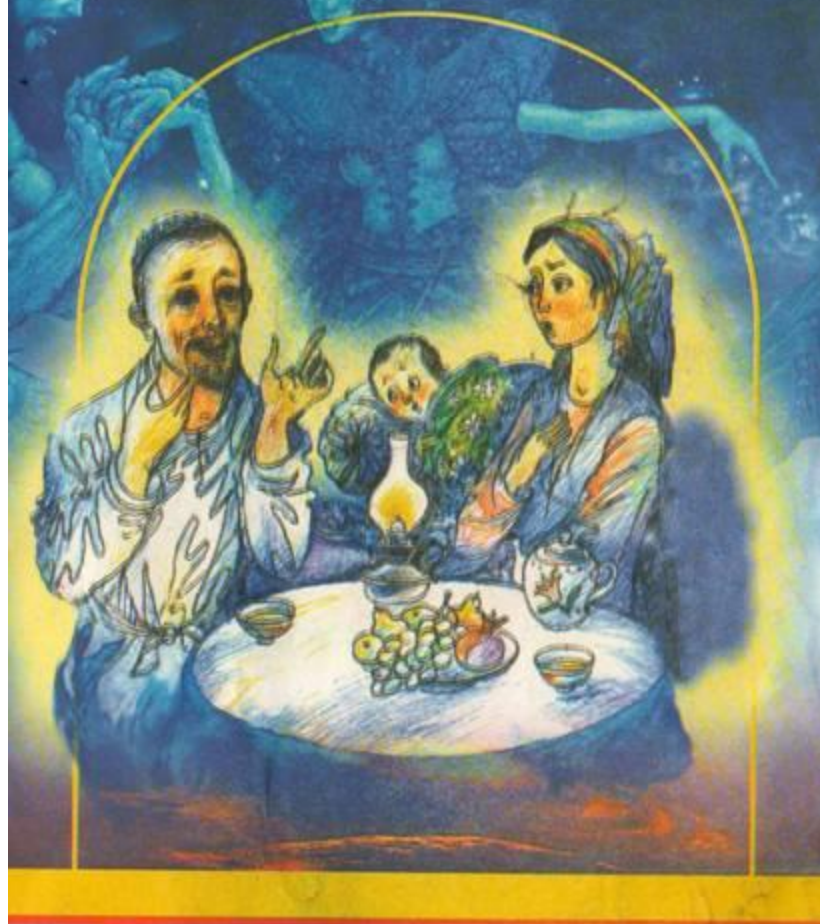

ABDULLA QODIRIY

JINLAR BAZMI

ABDULLA QODIRIY JINLAR BAZMI

JINLAR BAZMI

(Mavhum hikoya)

Otam bu hikoyasini boshlagan vaqtda mening vujudimni qoʻrquv oʻrab olar edi-da, ichimdan: «Meni ham shunday jinlarga yoqtirma», deb tangriga yolib qoʻyar edim.

Kecha xolam bizning uyga mehmon boʻlib kelgan edi. Kechasi oshdan keyin otam, oyim, xolam uchovlari choy ichishib oʻltirar va oʻtgan-ketgandan soʻzlashar edilar. Soʻz aylanib kelib yana oʻsha jinlar, parilar, devlar toʻgʻrisida toʻxtadi. Otam boʻlsa oʻzi koʻrgan «jinlar bazimi»ni soʻzlashdan yana tiyilolmadi. Otamning bu hikoyasi, yuqorida soʻzlaganimcha, mening uchun ortiqcha vahimali boʻlganidan darrov oʻrnimga kirib, koʻrpamga burkanib yotib oldim. Otam menga bir kulib qaradi-da, «jinlar bazimi»dan soʻz ochdi:

— «Yangi uylangan vaqtlarim edi. Tiriklik bilan ovora boʻlib, bogʻning poyasiga oʻz vaqtida qarolmadim. Bir kun payt topib boqqa bordim, tok juda ham oʻsib ketgan, bardidan hatto ikki qarichgacha oʻsib chiqqan edi. Shuning uchun ishkamlarni shitobroq tikkeytirishga toʻgʻri kelar edi. Boqqa bora boshlaganimning toʻrtinchi kuni kechasi bir oz yomgʻir yogʻib chiqdi. Goʻyo yomgʻirni kutib turgan toklar yana ham oʻsib ketdilar, shoʻralar bardi ustiga engashib, ishkam ustiga olmaganim uchun goʻyo mendan arazlagandek koʻrinar edilar. Men nima boʻlsa ham poya ishini bugun bitirmoqchi boʻldim. Ertaga tokni ochmasam, ham oʻzim uchun, ham tok uchun jabr qilgan boʻlarman, deb oʻyladim.

Istakni ozroq olgan ekanman. Oxirpeshin vaqtiga istak tamom boʻlib qoldi. Istak uchun bozorga boray desam bir ishkamgina yamoq qoldi, undan keyin bozordan qaytib chiqquncha kech ham boʻladi. Nima qilish kerak? Uzoq oʻylab turmay, tut, qayragʻoch va tol kabi daraxtlardan istak chilpidim. Chilpigan istaklarni yigʻishtirguncha ham bir choy qaynar vaqt oʻtdi. Istaklarni belbogʻimga qistirib ishkamga kirdini.

Qosh qorayib, qorongʻi tushgan paytda arang poya ishidan qutuldim. Yuz-qoʻllarimni yuvib, salla-choponimni kiyganimda obdon qorongʻi bosgan edi. Bogʻ ishlagani kelgan qoʻshnilardan hech birisi qolmagan, hamma shaharga joʻnab ketgan, koʻchada chigirtkalarning chirillashi, qurbaqalarning qurullashidan boshqa tovush yoʻq edi.

Men bogʻdan chiqqanda xufton boʻlmasa ham shunga yaqinlashib qolgan edi. Qorongʻida turtinib-surtinib yoʻlga tushdim».

Otam xolamga xitoban dedi: «Siz bilasiz, bizning bogʻning tevaragi quyuq daraxtlik maydonlar bilan oʻralgan. Katta koʻchaga tezroq chiqib olish uchun men shu maydonlardan yurdim. Maydon nihoyatda qorongʻi va vahimali edi. Lekin men qorongʻida beparvo borar edim, yolgʻiz qorongʻida turtinib qiynalar edim. Katta koʻchaga chiqib olmogʻim uchun orada bittagina Hamdam xumdon-chining chakalagi qoldi».

Otam hikoyasini shu yerga keltirib taqagach, men ko'rpamga yaxshiroq burkanib oldim.

Otam so'zida davom etdi:

— «Bir-ikki qadam Hamdam xumdonchining maydoniga tomon yurdim... Yiroqdan kelgan yorug'-likni sezib, tevaragimga qaradim-da, hayron bo'lib qoldim... Qarshimdagi maydondan o'tkir nur sharpasi tushar edi. Bugina emas, kishilarning chag'ir-chug'ur so'zlashib kulushlari. gij dang-gij dang bilan childirma. ora-chora dutor. tanbur, g'ijjak kabi sozlarning zaif, ammo yurakni qitiqlayturgan tovushlari eshitilar edi.

Men tong qotib bir necha vaqt turib qoldim. Darhaqiqat, boyqushlar uyasi bo'lgan bir vayronada bunday voqeaning yuz berishi kishini albatta hayron qilar edi. Holbuki, men shu kun ertalab ham bu maydondan o'tgan edim. Bu yerda biror ziyofat bo'laturgan bo'lsa, erta bilan uning bir asari ko'rinar edi. Yosh-yalanglar kunduz kuni harakat qilganlar-da, xara-ko'chalar, deb fikrimdan o'tkazdim.

Men bazm bo'layotgan maydon orqali o'tmoqchi bo'lib, devor nahrasidan oshib tushdim... O'h-ho' o'-o', maydon ichi kunduzgidek yorug', daraxt shoxlariga chiroqlar osilgan, yerlarga ipak gilamlar yozilgan. Bir chekkaga katta oq samovorlar qo'yilgan, bir tarafda katta qozonlar qurilgan, jaz-biz davom etar edi. Maydonning o'rta yerida yuz chog'liq yosh-qari kishilar qurshalib o'tirib, dutor, tanbur, childirma, nog'oralar chalib bazm qilar edilar.

Shu choqda bir kishi oldimga yugurdi va bazmdagilarga qichqirib:

— Mana, o'sar aka ham keldi! — dedi. Bazmdagilarning hammalari ham menga qaradilar.

— Keling, keling o'sar aka, poyadan qutuldingizmi? — deyishdilar.

O'sha onda ularga nima deb javob berganimni hozir eslayolmayman, chunki juda ham garangsigan edim.

Ular meni o'z ixtiyoringa qo'ymay, sudrab, tortib to'rga chiqardilar. Odatda majlisga kirib o'ttirgandan keyin fotiha o'qilar edi. Biroq ularning har turli savol va muomalalari bilan ovora bo'lib, fotiha o'qish ham yodimdan chiqqan. Bir oz esimni yig'ib olgandan keyin majlisdagilarni ko'zdan kechirib chiqdim. Koplarini qaysi joydadir ko'rgandek bo'laman... Aniqlab qaragam umrimda ko'rmagan-tanishmagan yot kishilarga o'xshaydilar. Faqat ularning men bilan xuddi tanishlarcha muomala qilishlari, otimni atab chaqi-rishlari. qilgan ishlarimni so'rab, hatto boyagi istak chalpi yurganimni bilishlari — meni juda ham ajabga qoldirgan edi.

Oradan kimdir, bilmadim, g'olib majlisning boshlig'i boisa kerak:

— O'sar akamga dasturxon yozilsin! — dedi. To'rda o'tirganlardan yana birisi unga qarshi chiqdi: — Ilgari bir bazm qilib olaylik, so'ngra dasturxonga hammamiz baravar qaraymiz! — dedi va menga yuzini o'girib:

— Siz ham bazmni sog'inib qolgandirsiz. Ilgari bazm qilayik-a? — deb so'radi.

Mcning qornim och bo'lsa ham, mehmonligim vajhidan uning fikriga qo'shilishdan boshqa choram yo'q edi.

Sozandalar sozlarini to'g'rilay boshladilar. Sozlardan tanbur, dutor, g'ijjak, rubob, chang, nay va daf kabilar menga tanish bo'lsalar ham, yana men ko'rmagan

va bilmagan bir qancha sozlar ham bor edi. Sozlar sozlandilar, bir xil bosiq og'ir mashq chalina boshladi.

Mashq sihrlik edi... Men yerga singib ketarlik darajada ezilmoqda, asirlanmoqda. ichimdan bir to'liq kelib o'zimni qaycrga urarimni bilmay entikmakka boshladim. Sozandalar hamon haligi bosiq mashqni sekin-sekin avjga chiqarib bordilar... Axir chidab turolmadim, piq-piq yig'lay boshladim. Nega va nima uchun yig'lar edim, buni o'zim ham bilmayman. Uzoq yig'ladim. Nihoyat mashq bitdi. Bitdi, lckin meni ham o'zi bilan birga bitirdi. Ikki tegirmon toshiorasida yanchilgan kishidek majruh edim. Qimir etgali majolim yo'q edi. Ko'zimni ochdim. Majlisdagilarning barchasi ham go'yo bir ko'zdan mening holimga kulib qarab turar edilar. Men o'z holimdan uyalib yerga boqdim.

Sozlar yana ikkinchi mashqni chalish uchun tayyorlanar edilar. Lekin men haligidek mashqni eshitishdan bezor bo'lgan edim. Yuragim gup-gup urib qoldi. Boyagidek mashqdan yana birini tinglasam ehtimol ajalimdan burun o'lar, yer bilan yakson bo'lar edim. Ikkinchi mashq boshlandi. Mashq boshlanishi bilan butun vujudimga hayot suvi yugurdi. O'zimda allaqanday bir lazzat his qildim. Mashq g'oyatda shodlikli edi. Bu mashqqa ne deb ism berishni bilmayman.

Shu vaqt o'rta o'n besh-o'n olti yoshlik bir qiz kelib kirdi. Uning sochlari jingila-jingila, yuz va ko'zlari do'nduq, ustida yashil baxmaldan burma qilib tikilgan chiroyli delvagay kiyimi bor edi. Bir nccha qadam chalishib o'rtada yurgan edi, oyog'idagi qo'ng'iroqlari jing'irab ketdi. Qiz mashq bilan baravar o'ynay boshladi.

Mashq davom etar, go'yo nafis soz tovushining ycli o'yinchi qizni g'ayri ixtiyoriy bir harakatga keltirardi. Dunyoga bir shodlik, bir ruh yog'adi, go'yoki o'liklar tirilarlar, yerlar silkinarlar. tog'-toshlar kularlar, yulduzlar ucharlar, daraxt shoxlari titragandek bo'larlar.

Axir shodliklarim yuragimga sig'madi. O'z erkim bilan emas, allaqanday bir kuch o'tirgan joyimdan turg'uzib yubordi. Qizning ylsniga kirib men ham o'ynab ketdim».

Oyim bilan xolam o'zlarini tutohnay kulib yubordilar. Mening boisa ko'z o'ngimga dadamning o'ynagandagi ahvoli kelib to'xtagandek bo'ldi.

Dadam davom etdi:

— «Shunday, men o'ynay boshladim. Nima bo'lsa ham qiz bilan birdek o'ynamoqqa tirishaman. Qiz men bilan bir oz o'ynab turgandan keyin o'rtadan chiqib bir chetga ketdi. Lekin men o'yinni to'xtatmadim, to'xtatish xotiramga ham kelmagan edi. Kishilar qars urib turadilar va meni masxaralagandek qiyqirib, og'iz-burunlarini qiyshaytiradilar, lekin men ularga parvo qilmay, o'yinni davom ettiraman... Bir vaqt allanarsaga turtinib yerga yiqildim. O'zimni o'nglab olib yana o'yinga harakat qilgan edim, tag'in mukkamcha yiqildim.

Bir qancha vaqtdan so'ng o'nglanib o'nimdan turdim va ko'zimni ochib tevaragimga qaradim...

Orada na kishilar, na so'zlar va na boshqalar — hech kim, hech gap yo'q!.. Qop-qorong'i maydon, bir ariq ichida turibman...

Men otamning bu ko'rgan hodisasini muallim afandiga so'zlagan edim, kuldi:

— Vahima, xayolat! — dedi.

— Chindan ham vahimmi, vahim bo'lsa kishida qanday vaqt bo'ladi? — deb so'ragan edim, afandim:

— Kelasi juma bolalar o'rtasida bu to'g'rida ma'lumot beraman, sen ham shu majlisda hozir bo'lsang vahimning qanday vaqt bo'lishini bilib olasan! — dedi.

Men albatta juma kuni maktabga borib afandimizdan vahimning kishida paydo bo'lishini eshitaman. Vaqtingiz bo'lsa juma kuni siz ham boringiz.

ULOQDA

(Hikoya)

I

Kecha dadamdan so'rab qo'yganim uchun bu kun akam ham «kerak emas, borma!» degan jekirishini qilmadi. Choyni naridan-beri ichib, otxonaga yugurdim.

Dadam bilan oyim:

— Oyog'ing olti, qo'ling yetti bo'lib qoldiyov! — deb kulishib qoldilar.

Qashlog'ichni oldim-da, qora qashqamni yalang'ochlab uyoq-buyog'ini qashlab chiqdim. Jonivor tipir-tipir qiladi, bosh chayqaydi, yer tepinadi, dum silkitadi... Shuning bilan mening ko'nglimga: «Xudo xohlasa kelasi yilga biror uloqlar chopayki, hamma meni: «Turg'un chavandoz» deb atasinlar» — degan orzular tushadi.

Ulug' hayitdagi hayitlikka oldirg'on mo'g'or egarcha bilan g'alaticha qilib toychamni egarladim. Tog'amg'a yalinib-yalpog'lanib oldirg'an o'rus yuganni artib-surtib soldim-da, o'zim chetroqdan turib kam-ko'stini kuzatdim:

— Quyushqoni ham o'rnida, egar ham yaxshi qo'ng'an, qorinbog'isi ham jips, yugani ham to'ralarnikidek!..

Lekin umuldirig'ining yo'qlig'i bir oz ko'nglimni g'ash qildi. Anchagina o'ylab turganimdan keyin, akamning yugan uchun asrab qo'ygan qayishi esimga tushib, sekingina yerto'ladan haligi qayishni olib chiqib, umuldiriq yasadim.

Endi toycham juda ham g'ijinglab, xuddi to'ralarnikidek bo'lib ketdi. Uyoq-buyog'ini supurgandan keyin ustunga qantarib qo'ydim. Endi qoldi: oq jujuncha kamzulimni, o'rischa shimni, amirkon etikni, baxmal to'ppini kiyish... Ana shundan keyin otga minsak chin to'racha bo'lamiz-da!

Oyimning bir qiziq odati bor: har qachon yangiroq kiyim kiymakchi bo'lsam, ko'zini ola-kula qilib: «Qaqshag'ir, kir qilasan. to'y-po'yga borganda kiyarsan!» — deb qarg'ay boshlaydi. Ozgina «shayton yig'isi» qilmag'uningcha ish o'nglanmaydi. Bu gal ham o'shandoq yig'idan qilib olg'animdan keyin, kiyimlarimni kiyib, shohi qiyiqchamni belimga bog'lab oldim. Oyimga bildirmasdan sekingina uyga kirib, dadamning kumush chopqon qamchisini ichimga tiqib, tashqariga chiqdim.

Xizmatchi go'sht keltirib turgan ekan. Otxonadagi qora qashqani ko'chaga chiqarib turishga buyurib, go'shtni oyimga kirgizib berdim-da, tashqariga qarab chopdim.

Oyim orqamdan:

— Kiyimlaringni kir qilma, toyingni qattiq choptirma, uloqchilar orasiga kirib biror hodisaga yo'liqma, o'rtoqlaring bilan bir chetdan turib tomosha qil! — deb javrab qoldi.

Xizmatchidan otni olib mindim. To'nimning etaklarini yig'ishtirib, qashqachamning choviga bir-ikki qamchi bergan edim, jonivor shataloq otib ketdi. Xizmatchining: «Ha, barakalla! Chavandoz!» degan tovushini eshitib, qattiqroq qamchilab edim, jonivor qashqacham ko'tarib ketayozdi.

II

Chuqur ariqdan toyimni sug'orib chiqayotganimda bir to'da uloqchi chavandozlar uchrab qoldilar. Ularning ba'zisi akamning o'rtoqlari edilar. men bilan so'rashdilar. Ulardan biri akamning qayerdaligini so'ragan edi, men ertalab uloqqa ketganligini aytdim.

— Bizning Mahkamboy uloqqa juda ham ishqiboz-da! — dedi haligi.

— Yo'l bo'lsin, boyvachcha? — deb so'radi mendan yana biri. Men uyalinqiradim:

— Uloqqa! — dedim.

— Barakalla chavandoz! Barakalla Turg'un chavandoz! — deyishdi ular. Ayniqsa meni «chavandoz» deb atashlari juda ham kayfiyatimni keltirib, ichimdan: «Otangga rahmat», — deb qo'ydim.

Biz bir durkum otliq boramiz. Jonivor toycham boshqa otlardan qolishmaydi va goho ularning otlaridan o'tib ham ketadi. Toycham o'taqolsa: «Otingiz juda ham yo'rg'a ekan-da boyvachcha». — deb menga piching otishadilar.

Har kim har narsadan bahs qiladi, orada menga ham so'z qotib qo'yadilar. Men uyalaman. So'z urinib yana Mahkam akam ustida to'xtaldi:

— Shu choqqacha ko'p uloqchi ko'rdim, lekin Mahkamdek uloqqa serzavqini ko'rmadim! — dedi bittasi.

— Mahkam boyvachchaning ota-bobosi uloqchi bo'lib kelgan-da, - dedi Sobir tegirmonchining o'g'li. — Axir o'n ikki yashar ukasini ko'rmaysizmi, shu yoshidan uloq chopmoqchi!

Bu so'zdan mening a'zoyi badanim jimirlashib ketdi va oz qoldiki kulib yuborsam.

Shu vaqt nima uchundir hamma birdan sharaqlab kulib yubordi. Kulgi sababiga tushunmasamda, men ham ularga birgalashib kulishdim.

— Bodirafrarmi, bodisarsar? — deb so'radi undan allakim.

III

Biz, akamga «Do'mbirovot» guzarida uchradik. Akamlar samovorchiga palov damlab qo'yish uchun o'zaro pul yig'ib berishgandan keyin, biz yana yo'lga tushdik.

Dalaning ko'chasi qishdan boshqa vaqtda suv ko'rmagani uchun ikki gaz kelaturg'an bilq-bilq guppon tuproq; yigirma-o'tiz uloqchilar birdaniga yo'l bosib, qaysi otini choptirib, qaysi lo'killatib boradi. Ko'chani to'zon qoplag'an, kishi-kishini tanimaslik holga kelgan. Men bo'lsam uyga qaytib borganimda: «Kiyimlaringni pes qilibsani!» - deb oyimning qarg'ashidan qo'rqib boraman.

Talaygina yo'l bosgandan keyin uloq chopilaturg'an joyga yetdik. O'zi, to'rt tarafi ko'z ilg'amayturg'an darajada katta va sayhon bir yer ekan. Bu joyga juda ko'p xalq yig'ilg'an, bundagi uloqchi otlar bilan tomoshachi yayovlarning had-hisobi yo'q.

Katta sadaqayrag'ochning tagida ikkita bordondck samovorga o'tin qalab qaynatadilar. Undan nariroqda bir-ikki kishi uch-to'rt qop bodringni bir-birisiga tirab qo'yib: «Mirza qiron bodiring! Qasir-qusur bodiring!» deb maqtashadilar.

Akamlar sadaning ostiga — samovorchining palosiga otdan qo'ndilar. Kim qizig'ida turish qiyin bo'lgani uchun men ham toycham bilan sadaqayrag'ochning bir bag'riga borib turdim. Tevarakdagi kishilar bir menga va bir toychamga qaraydilar. Men uyalib toychamni yolini tarayman. Tevaragimdagi kishilar orasida vag'ir-vug'ur gap, to'zumsizlanib uloqning boshlanishini kutadilar. Birisi: «Bu kun uloq qizimaydi», — desa, ikkinchisi: «Bekor aytibsani, bu kun uloq juda ham qiziydi, chunki Salim bilan Murod chavandozlar kelar emish» — dedi. Yana bin: «Ha, ha! Agar Salim kelsa, uloq juda ham qizir ekan» desa, allakim: «Salimning oti qozoqi ot, qamchi ko'tarmaydi, hayt desa bas!» — deydi. Tag'in biron: «Ular uch kishi edi, ikki yildan beri biri ko'rinmay qoldi, ana o'shanisiga chavandoz bolasi bas kelolmas edi!» — desa, yana allakim: «O'lma, o'lma! Men ham shuni ko'pdan beri ko'rmayman, girdig'umdan kelgan, yerdan bichib olgandek yigit-a?» «Balli, balli! Otangga rahmat, xuddi o'sha yigit, qancha so'rog'lasam ham hech kimdan daragini bilolmadim!»

Shu yigitning ustida anchagina janjal bo'lib oldi, biri: «O'lib ketgan», — desa, ikkinchisi: «Tirik!» — deb qichqiradi. Ularga yana birisi qarshi turib: «Ot bosqan, doktorxomlda olgan!» deydi, so'firoq bir odam: «Birovga yomon nafas qilmanglar!» — degan edi, allaqaysi kishi: «O'lsa o'lgandir, bunga nima janjal!» — deb qo'ydi, tag'in biri: «Bekor ham o'ltiribmiz-da!» — deb kuldi. Yana: «Sirasi-sirasi!» Tag'in shovqin-suron, yana: «Ha, ha!» Tag'in: «Yo'q, yo'q...»

Bir kishining: «Ana uloq keldi!» - deb yuborishi bilan hamma tip-tinch bo'lib uloqqa qarab qoldi. Yana bir ozdan keyin: «Ulog'i yosh ekan! Yaxshi chavandozga uchurvoq ham bo'lmaydi!» «Shunisi tuzuk, shunisi!» — degan janjal boshlangan ham edi, maydonga ikki chavandozning ot o'ynatib kirishi hammaning tovushini o'chirib qo'ydi va sekin-sekin: «Salim chavandoz!», «Murod chavandoz!» degan shivirlashishlar eshitilib qoldi.

— Qorasi Salimmi, cho'tiri-chi'.

— Salimning bilagi kuchlikka o'xshaydi! Chavandozlarning birisi ko'k chovkar va ikkinchisi ola otga mingan bahaybat chapani yigitlar edilar. Bular kelgandan keyin xalq chidamsizlanib qoldi:

— Ana endi chin uloq ko'rasan! — deyishadilar. — Bu kun qiyomat ulog'i bo'lar ekan! — deb boshlarini chayqatib qo'yadilar.

— Murodning otini ko'r, xuddi qanoti barga o'xshaydi.

- Ko'k chovkarni aytasanmi, to'niqnimi?
- Har ikkalasiga ot yetmaydi, ikkovi ham yaxshi zot!
- Qulog'i chimirilgan ot chopqir bo'ladi!
- Quloqda gap-yo'q, gap zotda!
- Yo'q, yo'q! Serkishnovda, o'zim sinab ko'rdim!
- Qora ot chopqir bo'ladi, deganlar, qorasi yaxshi, qorasi!
- Dadam rahmatlik ot olganda tuyog'iga diqqat qilar edi, gap tuyoqda.

Bahslashadilar, har kim o'z yonidagi bilan talashda. Men ham shu to'g'rida o'ylab, ularning aytgan nishonlarini qora qashqamdan qidirib topsam suyunib topmasam kuyunib turaman.

Mahallamizdagi o'rtoqlarimdan Nurxon, Haydar soqov, Shokir mishiqilar ham otlarini lo'killatishib kelib qoldilar. Biz to'rtovimiz otlarimizni qator qo'yib, uyoq-buyoqdan gaplashib turdik. Nurxon dadasidan ola yo'rg'ani so'raganda qilg'an bahonasini aytib kuladi, Haydar soqov saman otining yo'lda Shokir mishiqining baytaliga qarab kishnaganini aytib, Shokirni masxara qiladi. Kulishamiz. Shokir bo'lsa burnini torta-torta: «Uyalib ketdim, bundan so'g'un biya minmayman», — deb qizarib-bo'zaradi. Otimning umuldirig'iga ularning havaslari kelib bahosini so'rashadilar, men: «O'n besh tanga», deb kumush qamchini ham ko'rsinlar uchun o'ynagansimon egarning qoshiga «taq-taq» urib qo'yaman. Ular: «Qani-qani kumushmi?» — deb qamchini qo'limdan olib ko'radilar. Men sekingina boshimni qimirlatib, o'zimda allanima sezinaman. Ularning otlariga, o'zimnikiga, kiyimlariga, kiyimimga qarab, o'zimni ulardan allaqancha yuqorida ko'raman. Haydar soqov tutila-tutila... «Kelinglar, bir choptiraylik», — dedi. Nurxon ko'nmasa ham yuganidan tortib olib ketishdi. Ularning orqasidan Shokir ham baytalini yugurtirdi. Chidab turib bo'lmas ekan, ular orqasidan toychamga bir qamchi berib yuborgan edim. jonivor ikki yamlab bir yutib, o'n odimda ularni yo'lga qoldirib ketdi. Anchagina uzoqlashganimdan so'ng orqamdagilarga qaragan edim, hammaning ko'zida men ekanman. Yana qatrig'roq haydadim. Qirning bir chekkasiga borib, otimni to'xtatdim, talay vaqtdan keyin ular otlarini lo'killatishib yonimga yetdilar. Bu yerda otlarimizning chopqirligi to'g'risida so'zlashdik. Nurxon otining chopmasligiga akasining issiq holda suv berganligini sabab qilib ko'rsatadi. Haydar soqov bo'lsa Eson ko'knorining o'g'lini so'ka-so'ka:

— Bozorga un uchun borayotganimda bexos tom boshidan guvala tashlab yubordi. Shundan beri qamchi bilan yuz ming ursang ham jonivor qulog'ini chimirib, hurkib turaberadi! — deydi.

Mening qashqacham to'g'risida Haydar aytadi: «Sening, — deydi, — otingga hech ot bolasi yetmaydi!» — deydi. Nurxon aytadi: «Otdan sening baxting bor ekan, lekin, — deydi, — yem-xashakni o'zing ber, xizmatkorga ishonsang otingni buzib qo'yadi, o'rtoq, men senga bir aytib qo'ydim», — deydi.

Shu yerda uzoqqina so'zlashib turgandan keyin yana otni keyinga qarab qo'ydik. Tag'in ulardan o'zib ketdim. Xalqqa yaqinlashg'animgan keyin «meni ham tanib qo'ysinlar» deb qashqachamni ust-ustiga qamchilashim bormi, shamol-deya, shamol... endi xalq bir o'zimga va bir qora qashqamg'a tikila boshladi. Men bo'lsam. «meni endi taniysizlar!» deb toyimning yolini qamchi sopi bilan tarab turaberdim.

IV

Tomoshachilar orasida yana olag'ovur qo'pti:

«Ana, uloqning solig'ini yig'ayotibdilar!», «Uloq hozir boshlanadi!», «Murod chavandoz ham turdi!», «Salim qalpog'ini kiydi!», «Ro'zi qassob uloqni bo'g'izlamochi, pichog'ini qayrayapti!», «Boyvachchalilar ham qo'zg'alishdilar!», «Salim choponini yechmoqchiga o'xshaydi!». «Hay barakalla. shovvozlar!»

O'rtoqlarim bilan men ham uloqning tezroq boshlanishini kutmoqdamiz. Chavandozlarning qaysisi to'nini yechmoqda, ba'zisi otining ayilini tortmoqda va qay birovlar uloqning solig'ini bermoqda edilar. Akam ham shohi sallasi bilan beqasam to'nini menga berib, o'zi o'rtaga ot o'ynatib ketdi.

Uloqchilar birin-sirin o'rtaga jam bo'laboshlagan bo'lsalar ham, hanuz uloq o'rtaga kirmagan edi. Hamma tomoshachilar sabrsizlanib: «Shu tobgacha tuya bo'g'izlasa ham bo'lar edi, ulog'i yaxlab qoldimi?» — deyishadilar.

Oradan talay vaqt o'tgandan keyin bo'g'izlangan ulog'ini oldiga o'ngarib Orif sarkor va uning orqasidan boyagi mashhur chavandozlar qalpoqni chakkaga qiya qo'yib, egarga qiyshiq o'ltirib o'rtaga kirdilar. Tomoshachilar uloqni ko'rganlari on: «Xoh, jonvor, bormisan!» - deyishdilar. Oradan allakim: «Uloqning qoni yaxshi yuvildimi?» — deb so'ragan edi, Orif sarkor:

— Xotirjam! — dedi va uloqni shalq etib yerga tashladi, so'ngra xalqqa yaqinroq kelib:

— Og'aynilar! Bola-chaqalarni chetga chiqaringlar, ot oyog'ida qolg'iliq bo'lmasin, o'zlaring ham ehtiyotroq joyda turinglar, hayvon bilan bo'lgan ish qiyin! — deb vag'z aytdi. Orif sarkor xalqdan fотиha olib, otini yugurtirib to'daga ketdi. Tomoshachilar to'dadagi o'z yaqinlarig'a: «Bu kun g'ayratlaringni ko'ramiz-da!» deb baqirishdilar.

Uloq boshlandi...

Birisi oladi, ikkinchisi tortadi. Ikkinchisining yoniga uchinchisi va to'rtinchisi qo'shilib, birdan sakkiz tomonga tortqilashdilar, oraga chetdagi uloqchilar ham siqilishib kirib, yana uloqni buydalashadilar. Juda qiziq... Har kim uloqni o'z taqimig'a bosish harakatida, lekin uloqning dumidan, oyog'idan, yolidan tortuvchilar juda ham ko'p. To'dadan olib chiqish juda qiyin. Ba'zan uloqni to'dadan olib chiquvchi ham ko'rinib qoladi, biroq uning ketidan uloqchilar chug'urchiqdek yopirilishib, o'n-o'n besh qadamda tutib oladilar. Yana tortish boshlanadi.

Bu yoqdagi tomoshachilar:

«Taqimg'a bos, taqimg'a!», «Otning boshini qo'y, chovig'a qamchini shivab ber!», «Bo'sh kelma, mahkam tut!», «Yuganni bo'shat, qamchiningni tishlab ol, yoningga alaqisma!», «olding, olding! Berma, chapga buril, chap-ga!», «Tut, qo'yma!», «Voy to'ymagur, berib yubording-a, o'z ko'nglingda sen ham uloqchisan-da!», «Oting harom qotsin, otmi eshakmi bu harom o'lguring?» — deb har xil tovushda baqirishadilar. Uloq yerga tushib ketib qolsa, tomoshabinlardan ba'zisi yugurib borib yerdan uloqni azod ko'tarib oladi, ukasimi, oshnasimi, ishqilib birorta yaqin kishisiga tutqizmoqchi bo'ladi. Lekin boshqa chavandozlar uloqni undan olmoqchi bo'lib ustiga duv yig'iladilar, u bermaslikka tirishadi, boshqalar

o'rtaga sanjob qilib siqadilar. Bechora anchadan keyin oqsoqlanib yoki qo'lini silab o'rladan arang chiqib keladi. Chekkan azobini so'zlay-so'zlay bir chetga ketadi.

Otasi bolasini, akasi ukasini tanimaydi, chang-to'zon, terlangan, pishilgan, har kim uloqni taqimg'a bosish qayg'usida. Bosh yorilib, ko'z chiqqan bilan, otdan yiqilib qo'li singan bilan parvoyifalak... Ishqilib, uloqni taqimg'a bosilsa bo'ldi... Taqimg'a bosish o'zi juda ham nash'alik-da!

Lekin taqimg'a bosish har kimga ham muyassar bo'lavermaydi, taqimg'a ko'proq bosuvchilar boyagi chavandozlar; azoblanib, o'layozib bo'lsa ham uloqni taqimg'a bosgach, otga qamchi berib ellik-oltmish odim nariga qochib boradilar-da, yana orqadag'ilar tarafidan o'ralib olinadilar. Yana tortish.

Uloq boshlanganidan biror soat vaqt o'tgan cdi. Birdan uloqchilar suvquyg'andek tinchib, tortish o'rniga to'planishib qoldilar. Biz, otliq-yayov tomoshabinlar ham hammamiz o'rtaga yugurishdik. Men keyinroq borganim uchun otliq-yayov xalq o'rtani sirib olgan edi. Men chekkada qoldim. Har qancha urinsam ham o'rtaga kirishning epi bo'lmaganidan keyin odamlarning og'ziga qarab turdim. Lekin uloqchilar orasidagi hodisa hammaga ham noma'lum edi. Har kimning yuzida taajjub va bir-birisidan: «Nima gap?» — deb so'rashar cdi.

Bir necha daqiqadan keyin: «Qimirlatmang, qimirlatmang!» - degan tovush eshitilib, xalq yana taajjubga tushdi.

— Nari bo'linglar, hovv! — deb o'rtadan birov baqirdi.

Xalq bir chetlik bo'lib, yo'l ochdi.

— Nima gap, nima gap?

— Hech narsa emas... Esonboyni ot bosibdi!

— Qo'rqinchli emasmi?

— Yo'q, sag'al.

Kishilar bir-birlariga qarab: «Falokat-falokat», — deyishdilar. Nari tur-beri tur qilib, besh-olti kishi otga bosiriq bo'lganni o'rtadan olib chiqdilar. Kishilarning ko'magi ostida keltirib, sadaning ostiga yotqizdilar. Darrov bir kishi aravaga yuborildi, bittasi o'ziga kelarmikan, deb o'lukdek bo'lib yotgan Esonboyning yuziga suv sepib ko'rgan edi, qimir etmadi.

— Besh-olti otning tagida qoldi-da, bechora!

— O'nta otning tagida qolsa ham hech gap emas-ku, biroq qaltisroq joyidan bosganga o'xshaydi...

— Umri boqiy bo'lsa hech gap emas. «Bechora bulturgi hayitda menga yarim so'm hayitlik bergan edi. Ilohi yaxshi bo'lsin», deb ko'nglimdan o'tkazdim. Arava keldi. Esonboy akani aravaga yotqizdilar. Akam uch-to'rtta o'rtoqlari bilan arava yonida Esonboyni kuzatib shaharga jo'nab ketdi.

— Sho'r paxta qilsin, kepak qizdirib bossin, — deb xalq chuvirlashib qoldi.

Ular jo'nagandan keyin uloq yana boshlanib ketdi. Men uloq tugaguncha tomosha qilib turdim. Lekin yaxshiki, endi hech kimni ot bosmadi.

Kecha meni ot qoqqan ekan. O'rnimga kirishim bilan tarrakdek qotib uxlabman. Ertalab oyim: «Tur, tur tezroq, dadang kelsa nax o'ldiradi!» — deb ustimdan ko'rpani tortib tashladi. Men uyqulik ko'zim bilan: «Dadam bozor ketmadimi?» — deb so'ragan edim, oyim:

— Esonboyning janozasida! — deb javob berdi. Mening uyqum o'chdi.